

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Беляневич О. А.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу правового забезпечення ринкової економіки НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті досліджено особливості правового механізму захисту права власності Українського народу на об'єкти, визначені ст. 13 Конституції України. Звертається увага на те, що повноваження Українського народу як самостійного і водночас особливого суб'єкта права публічної власності мають встановлюватися виключно Конституцією та законами України. Цивільний кодекс України не встановлює спеціальних норм щодо реалізації права власності Українського народу та його захисту, зокрема спеціальної позовної давності. Аргументовано, що норми ЦК становлять лише частину правового механізму захисту права публічної власності, тому за наявності прогалин його судовий захист має ґрунтуватися на засадах верховенства права, дотримання основоположних прав людини та застосування норм Конституції України як норм прямої дії. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення норм ЦК України про спеціальну позовну давність та вимог, на які позовна давність не поширюється.

Ключові слова: Український народ як суб'єкт права власності, публічна власність, позовна давність, добросовісний набувач, правочини, що порушують публічний порядок.

Конституційно-правові засади правового режиму власності закріплені в ст. 13 Конституції України: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Із проголошенням незалежності України Законом України «Про власність» від 07.02.1991 р. було закладено основи правового механізму реалізації права виключної власності народу України (ст. 9, 10), який істотно відрізнявся від засад реалізації права приватної власності, права колективної власності та права державної власності і не визначався через традиційну цивілістичну триаду повноважень власника (володіння, користування, розпорядження). Зокрема, він включав: право народу України як єдиного джерела державної влади в республіці шляхом референдуму вирішувати питання щодо правового стану природних об'єктів, їх використання та охорони; здійснення народом України права власності через Верховну Раду України, а також через місцеві Ради народних депутатів; право кожного громадянина України особисто та через громадські організації, трудові колективи, органи територіального громадського самоврядування брати участь у розгляді Радами народних депутатів питань, пов'язаних з використанням та охороною природних ресурсів, і вимагати від інших громадян та організацій додержання правил природокористування і екологічної безпеки, а також вимагати накладення заборони на діяльність підприємств, установ, організацій, громадян, що завдають шкоди навколишньому середовищу; право кожного громадянина відповідно до законодавства України користуватися природними об'єктами для задоволення власних потреб.

Стаття 86 ЦК Української РСР 1963 р. визначала такі форми власності в Україні, як: приватна, колективна, державна, тобто інститут виключної власності народу України ЦК 1963 р. не був відомий. Отже, з огляду на відсильну норму ч. 4 ст. 86 ЦК 1963 р., Закон «Про власність» був, по суті, основним і єдиним законодавчим актом цивільного законодавства, який регулював відносини права виключної власності народу України. Відповідно до Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» від 27.04.2007 р. Закон України «Про власність» втратив чинність. Із втратою чинності Закону України «Про власність» було втрачено важливий змістовний контекст регулювання відносин публічної власності, в тому числі власності Українського народу, що, серед іншого, сприяло тому, що публічна власність стала використовуватися певним прошарком українського суспільства як джерело особистого збагачення.

Розробка правового механізму захисту права власності Українського народу зумовлює необхідність визначення 1) сутності Українського народу як суб'єкта права, 2) публічної власності та переліку її об'єктів, 3) особливостей реалізації права власності Українського народу. Це надасть можливість визначити також межі цивільно-правових засобів захисту цього права та способи подолання існуючих проблем у застосуванні судами норм ЦК України про позовну давність.

Правовий статус Українського народу як суб'єкта права власності слід розглядати крізь призму загального статусу народу як суб'єкта права.

У науковій літературі склалися такі основні підходи щодо визначення Українського народу як суб'єкта права: 1) державно-орієнтований підхід із визначенням народу як сукупності громадян, що проживають на території держави; 2) національно-орієнтований підхід, в межах якого народ визначається як самостійний суб'єкт, що у відносинах власності діє як єдиний колективний носій прав на природні ресурси. В рамках першої концепції «вимивається» публічний інтерес у питаннях управління власністю Українського народу, оскільки така власність виглядає як арифметична сукупність об'єктів приватної, державної та комунальної власності. Друга ж концепція, яка ґрунтується на колективній природі власності Українського народу, передбачає наявність спеціального механізму реалізації прав власника, який засновується *на колективності волі, в тому числі* особливих форм волевиявлення волі титульного власника (наприклад референдуму) [1, с. 54–56].

Стаття 318 ЦК України визначає суб'єктами права власності Український народ та інших учасників цивільних відносин, визначених ст. 2 цього Кодексу, в ч. 1 ст. 324 ЦК України відтворено норми ч. 1, 2 ст. 13 Конституції.

Разом з тим перелік учасників цивільних відносин, закріплений в ст. 2 ЦК України, є вичерпним: такими є фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Не зазначені в ст. 2 ЦК України органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти від імені Українського народу як можливі учасники цивільних правовідносин.

У зв'язку з цим в літературі зверталася увага на те, що в нормах цивільного законодавства *не можуть* повністю враховуватися методологічні основи використання, зокрема землі як об'єкта власності, і вони не охоплюють усього комплексу (публічних, міжнародно-правових, процесуальних, управлінських тощо) суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення права власності Українського народу¹, оскільки здійснення права власності на землю від імені Українського народу має передусім публічно-правовий характер і не регулюється нормами цивільного права [2, с. 196–197].

Таким чином, Український народ, як суб'єкт публічного права, є самостійним і водночас особливим суб'єктом права власності, що має виключно публічний характер, його повноваження мають встановлюватися виключно Конституцією та законами України. За зовнішньою відокремленістю Український народ як суб'єкт не може розглядатися як юридична особа. Водночас право власності Українського народу повинно бути відмежоване від права державної та комунальної власності як за суб'єктною ознакою, так і об'єктами, хоча вони і є складовими поняття «публічна власність».

Сучасною теорією прав людини право власності народу відноситься до прав третього покоління, які отримали назву солідарних (колективних), як таких, що пов'язані не з особистим статусом людини, а диктуються її належністю до певної спільноти [3, с. 169–171].

Власність Українського народу забезпечує його національні інтереси, тобто життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток (ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України»).

На необхідності визначення правового режиму різних форм власності, в тому числі публічної, неодноразово звертав увагу Конституційний Суд України. Зокрема, Конституційний Суд України зазначив, що, за Конституцією України, держава визначає та рівним чином захищає усі форми власності. Кожна з них може мати свої особливості, пов'язані із законодавчо визначеними умовами та підставами виникнення або припинення права власності. Отже, для реалізації закріпленого в Конституції України права власності потрібні галузеві закони, які встановлюють конкретні норми використання власником належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин².

У вітчизняній науці конституційного права зверталася увага на те, що проблематика права людини та громадянина користуватися об'єктами публічної власності практично повністю випадає з поля зору дослідників і було висловлено загальноправильну думку про те, що під правом користування об'єктами публічної власності розуміється природна можливість членів суспільства безпосередньо або опосередковано через суб'єктів публічної влади набувати, володіти, розпоряджатися та захищати певні майнові блага [4, с. 13]. Найбільш ефективним має бути судовий захист публічної власності. Надання кожному громадянину права звернення до суду з позовом про захист публічної власності певною мірою могло б вирішити проблему захисту права публічної власності, проте чинним законодавством не передбачено можливості звернення громадян та суб'єктів господарювання

¹ Це можна стверджувати і стосовно інших об'єктів права власності Українського народу, визначених в ст. 13 Конституції України.

² Пункт 3.1 рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» (справа про електроенергетику)» від 12.02.2002 р. № 3-рп/2002.

до суду із позовом про захист публічних інтересів. Відповідною процесуальною правосуб'єктністю наділені сьогодні лише органи державної влади і місцевого самоврядування та прокурор.

Водночас ототожнення права власності Українського народу та права державної власності, яке виявляється як в законодавстві, так і юридичній літературі, одним із своїх негативних проявів має те, що ані в ст. 36¹ Закону України «Про прокуратуру» (в редакції Закону «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» від 12.07.2001 р.), ані в ст. 23 чинного Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. *не передбачено представництво прокуратурою інтересів Українського народу як суб'єкта права власності*. Відсутні відповідні норми і в процесуальних кодексах. Тому ми вважаємо, що правовою підставою такого представництва повинна бути норма ч. 4 ст. 13 Конституції України про те, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання *як норма прямої дії*. Допустимою та такою, що відповідає Конституції України, є в цьому випадку аналогія процесуального закону стосовно застосування норм, якими визначається порядок представництва прокуратурою інтересів держави в суді.

Виходячи із викладеного, право власності Українського народу може бути охарактеризоване як суб'єктивне право, конституційно-правовий інститут, конституційно-правовий принцип, спрямований на захист прав людини на природні ресурси і забезпечення реалізації інших конституційних прав [5, с. 23].

На цей час відсутній спеціальний законодавчий акт, який би визначав правовий режим публічної власності. Чинний же ЦК України не встановлює будь-яких особливостей цивільно-правового механізму реалізації права власності Українського народу та його правового захисту, в тому числі про позовну давність, до вимог про захист права власності Українського народу. Але прогалини в частині регулювання відносин власності Українського народу та інших видів публічної власності не можуть бути повністю подолані за допомогою норм ст. 8 ЦК України про аналогію закону (застосування норм ЦК України та інших актів цивільного законодавства) та аналогію права (застосування загальних засад цивільного законодавства). *Проблема правового режиму права власності Українського народу та його захисту підлягає загальному вирішенню саме на законодавчому рівні*.

Разом з тим, оскільки суд не може відмовити у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини, у правозастосовній діяльності *ці прогалини можуть бути подолані шляхом застосування норм-принципів Конституції України як норм прямої дії*.

Здійснення цивільних прав відповідно до загального принципу ст. 12 ЦК України, а також здійснення права власності ч. 1 ст. 319 ЦК України відбувається на власний розсуд особи-власника. Проте, на відміну від приватних власників, які володіють, користуються і розпоряджаються земельними ділянками у своїх інтересах, органи державної влади та місцевого самоврядування мають реалізувати правомочності Українського народу як власника, керуючись інтересами усього народу в ефективному та раціональному використанні землі як національного багатства, збереженні цілісності та неподільності території держави, здорового навколишнього середовища [2, с. 318]. Враховуючи правове становище органів державної влади та місцевого самоврядування, конструкція здійснення прав власника «від імені Українського народу» має ознаки публічного представництва, але не охоплюється повністю цим інститутом конституційного права, оскільки здійснення прав власника від імені народу є складним за суб'єктно-об'єктною структурою і за змістом має комплексний характер, включає елементи механізму публічного та приватного правового регулювання [2, с. 346].

Прийняття зазначеними органами правозастосовного акта індивідуального характеру, який суперечить Конституції та закону, є правопорушенням, яке не має триваючого характеру. Як зазначив Конституційний Суд України, ненормативні правові акти органу місцевого самоврядування є актами одноразового застосування, *вичерпують свою дію фактом їхнього виконання*¹, тому не можуть бути скасовані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання¹. Разом з тим незаконність акта індивідуальної дії може бути встановлена господарським судом при розгляді справи в порядку непрямого нормоконтролю як питання факту, а не питання права (так, відповідно до ч. 2 ст. 4 ГПК України господарський суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України). На нашу думку, відмова від такої моделі позову сприяла би зменшенню кількості проблем щодо визначення моменту початку перебігу позовної давності у справах за участю прокурора, який представляє публічні інтереси. Втім, як свідчить судова практика, визнання незаконними ненормативних актів заявляється, зокрема, прокурором як самостійна правова вимога у поєднанні з іншими вимогами майнового та немайнового характеру (про визнання недійсним договорів купівлі-продажу земельних ділянок та державних актів на право приватної власності на земельну ділянку, ввідаційними позовами).

¹ Абзац 6 пункту 6 рішення у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) 16 квітня 2009 року № 7-рп/2009.

Що стосується неправомірного набуття права власності на об'єкти, що перебувають у власності Українського народу, слід зазначити таке.

Відповідно до ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, не заборонених законом, зокрема із правочинів, та вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Таким чином, презумпція правомірності набуття права власності *не поширюється* на випадки, коли закон забороняє певні підстави набуття цього права (наприклад, визначення переліку об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації).

Законами України повинен бути встановлений виключний перелік необоротоздатних та обмежено оборотоздатних об'єктів цивільного обороту.

Набуття права власності може бути неправомірним в силу закону (щодо об'єктів, які є необоротоздатними або обмежено оборотоздатними) або бути оспореним в судовому порядку. На сьогодні відсутній правовий механізм встановлення незаконності набуття права власності в силу закону, хоча у цивільному законодавстві існує подібна правова модель – нікчемні та оспорювані правочини. В рамках цієї моделі найбільш придатним цивільно-правовим механізмом захисту права власності Українського народу на визначені в ст. 13 Конституції України об'єкти можуть слугувати *норми щодо недійсності правочинів, що порушують публічний порядок* (ст. 228 ЦК України), якщо такі об'єкти відчужувалися на підставі відповідних договорів.

Доволі часто як в судовій практиці, так і літературі проблема захисту публічної власності розглядається крізь призму захисту добросовісного набувача та віндикації майна від добросовісного набувача, оскільки, як правило, набувачі земельних ділянок за допомогою штучно створеного «ланцюжка» послідовних оплатних правочинів посилаються на свій статус добросовісного набувача і, відповідно, законного власника (ст. 330 ЦК України).

Слід зазначити, що протягом сторіч проблема добросовісного набувача залишається в юридичній науці однією з найбільш складних та остаточно не розв'язаних. Сучасна судова практика про захист права власності свідчить про те, що саме ця підстава набуття права власності (ст. 330 ЦК України «Набуття добросовісним набувачем права власності на майно, відчужене особою, яка не мала на це права») стає перешкодою власнику в захисті свого порушеного права і забезпечує виникнення права власності із правопорушень. *Зауважимо, що інститут добросовісного набувача виник та розвивався саме в межах приватного права, тому його беззастережне застосування у відносинах щодо набуття права власності на об'єкти, які перебувають у публічній власності, на нашу думку, неможливе.*

За змістом ч. 1 ст. 388 ЦК України добросовісним набувачем є особа, яка за відплатним договором придбала майно у особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач (добросовісний набувач) не знав і не міг знати. Власник має право витребувати це майно у добросовісного набувача лише у передбачених ст. 388 ЦК України випадках, зокрема, у разі якщо це майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом (п. 3 ч. 1 ст. 388 ЦК України). Слід зазначити, що в сучасній науковій літературі ця норма оцінюється як вкрай невдала і суперечлива [6, с. 225–232].

Найголовнішим, на що в різний час зверталася увага вчених, є таке:

– юридична конструкція набуття права власності добросовісним набувачем від неуправненого відчужувача (так зване набуття *a non domino*) має застосовуватися лише до обороту рухомих речей;

– на всіх етапах свого розвитку захист добросовісного набувача речі у невластника (загалом у особи, яка не мала права її відчужувати) мав на меті захист інтересів обороту, тобто, в першу чергу, інтересів торгівців [7, с. 272];

– в ЦК України законодавець не розмежував віндикацію рухомого і нерухомого майна, відповідно, віндикація будь-якого майна є обмеженою на користь добросовісного набувача від неуправненого відчужувача;

– в країнах з розвинутою економікою віндикація нерухомого майна є необмеженою, обмежується ж віндикація рухомого майна. Таким чином, у сфері нерухомості на перше місце ставляться захист права власності та інтереси власника, а в сфері рухомого майна – інтереси сприяння майновому обороту;

– майно не повинно бути обмежене в обороті чи вилучене з нього.

Юридичний сенс доброї совісті має полягати не в укріпленні суб'єктивного права, а в протиставленні йому. В правилах про віндикацію добросовісність набувача протистоїть вимозі власника про витребування майна.

Важливе значення для вирішення конфлікту інтересів власника і добросовісного набувача має суб'єктивна сторона їх поведінки – і власника, і добросовісного набувача. Тому особливість застосування ст. 388 ЦК України полягає в тому, що суд повинен дослідити і дати оцінку суб'єктивній стороні поведінки як власника (зокрема, на що була спрямована воля власника), так і набувача (що «не знав і не міг знати»). При цьому, за визначенням, добросовісність набувача не може ґрунтуватися на його грубій необережності. Обов'язок доказування добросовісності набуття права власності на річ

покладається на того, хто посилається на таку добросовісність. Поняття добросовісності «не знав і не повинен був знати» в цивільному праві має об'єктивний характер. Але щодо набуття права власності фізичними та юридичними особами на *об'єкти публічної власності, які є обмежено оборотоздатними або необоротоздатними, повинна застосовуватися інша презумпція – презумпція недобросовісності набувача, яка ґрунтується на презумпції знання закону (ст. 68 Конституції України)*. В такому аспекті можна говорити і про неправомірне володіння об'єктами публічної власності як триваюче правопорушення.

Значні складнощі викликає застосування норми ЦК України про позовну давність у справах, пов'язаних із захистом публічної власності, що зумовлене, насамперед, особливим суб'єктивним складом цих відносин.

Стаття 256 ЦК України визначає позовну давність як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу та який відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або особу, яка його порушила.

Відповідно до ч. 4 ст. 268 ЦК України (в редакції від 16.01. 2003 р.) позовна давність не поширювалася на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» ч. 4 ст. 268 ЦК України було виключено. Тому вважаємо, що питання про непоширення позовної давності на вимоги власника, в тому числі Українського народу, держави або територіальної громади, або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право, повинно бути вирішено *винятково на законодавчому рівні шляхом повернення до попередньої редакції ст. 268 ЦК України*.

Існуюча судова практика застосування норм ЦК України про позовну давність у справах за участю прокурора про захист права публічної власності (права власності Українського народу, державної та комунальної власності) не є однаковою. Зокрема, суди, в тому числі Верховний Суд України та Вищий господарський суд України, по-різному застосовують норми ст. 261 ЦК про початок перебігу позовної давності, який, за правилами цієї статті, обчислюється з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або особу, яка його порушила.

При вирішенні таких справ увага судів зосереджена, головним чином, на визначенні моменту, з якого починається перебіг позовної давності, у випадку звернення до господарського суду прокурора, хоча акцент повинен бути зміщений на те, чи підлягає захисту порушене право, якщо прокурор звернувся до суду після спливу позовної давності. Прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави (ч. 1 ст. 29 Господарського процесуального кодексу України). Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, не є учасником спірних матеріально-правових відносин, отже, прокурор не має власного інтересу у справі, а лише процесуальний інтерес в позові, що подається. Тому момент виявлення прокурором факту порушення інтересів держави у цих правовідносинах, як правило, не збігається в часі з моментом вчинення порушення.

З формальної точки зору норми ЦК України про початок перебігу позовної давності, які встановлені для особи, права або інтереси якої порушено, поширюються й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів, оскільки закон не містить відповідних винятків. Такий погляд усталився в судовій практиці. Але, враховуючи викладене вище щодо сутності публічної власності, норма ст. 261 ЦК України не може буквально застосовуватися при визначенні моменту порушення прав Українського народу як колективного суб'єкта. Крім того, прокурор не є учасником цивільних відносин, тобто особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України). Тому розглядати прокурора в розумінні Цивільного кодексу як особу, яка довідалася або могла довідатися про порушення свого права або особу, яка це право порушила, навряд чи коректно.

З іншого боку, було б помилкою визнавати за прокурором право на звернення до суду з позовом в інтересах держави абсолютно необмеженим у часі. Для цього суд повинен оцінити характер і тяжкість порушень закону, строк, коли мала місце відповідна подія, строк, що пройшов після виявлення прокурором правопорушення тощо.

Тому можна говорити (як компромісний варіант) про те, що якщо прокурор звернувся з позовом в публічних інтересах (Українського народу, держави або територіальної громади), він має надати суду докази для встановлення обставин щодо моменту, коли прокурор дізнався і міг дізнатися про порушення публічних інтересів. Ці докази оцінюються судом за загальними правилами оцінки

доказів, та за результатом такої оцінки суд має право задовольнити позов прокурора і після спливу позовної давності.

Вважаємо правильною позицію Вищого господарського суду України відносно того, що право прокурора на подання позову до господарського суду не ставиться законом у залежність від наявності у прокурора матеріалів прокурорської перевірки з того питання, з якого подано позов (п. 1 постанови пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам» від 23 березня 2012 року № 7), а тому дата проведення прокурорської перевірки може розглядатися як одна із фактичних обставин, що встановлюється судом при вирішенні питання про надання правового захисту після спливу позовної давності.

Підлягає вирішенню і проблема застосування спеціальної позовної давності до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину, що порушує публічний порядок.

Одним з найбільш придатних цивільно-правовим засобів захисту права власності Українського народу на визначені в ст. 13 Конституції України об'єкти можуть слугувати *норми щодо недійсності правочинів, що порушують публічний порядок* (ст. 228 ЦК України), якщо такі об'єкти відчувувалися на підставі відповідних договорів.

Спеціальний випадок нікчемності правочину, що порушує публічний порядок, встановлений ст. 228 ЦК України. При цьому заволодіння об'єктами, що є власністю Українського народу, є водночас і порушенням права власності Українського народу, і порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Частиною 4 ст. 258 ЦК України в редакції 2003 р. було встановлено спеціальну позовну давність у десять років, що застосовується до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину. Зазначена ч. 4 ст. 258 ЦК України була виключена з ЦК України відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20.12.2011 р. № 4176-VI. Зазначеним Законом було внесено численні зміни до процесуальних законів – Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. Системно-логічний аналіз норм Закону України від 20.12.2011 р. № 4176-VI свідчить про те, що, оскільки норми цивільного законодавства про позовну давність не є процесуальними і не належать до тих норм, що стосуються саме вдосконалення порядку розгляду справ судами, тому внесенням змін до Цивільного кодексу не може бути метою цього Закону і не спрямовано на визначені ним цілі.

Виключення норми ч. 4 ст. 258 ЦК України значно обмежило часові можливості захисту порушених прав власності в Україні, насамперед, права власності Українського народу, державної та комунальної власності.

Зважаючи на те, що ст. 228 ЦК України, ст. 207, 208 ГК України закріплено склади недійсності тих правочинів, якими підривається правовий порядок у сфері цивільних та господарських відносин, закріплення в цивільному законодавстві спеціальної позовної давності у десять років за вимогами про застосування наслідків недійсності правочину, який порушує публічний порядок, вчинений з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, сприятиме становленню ефективного механізму захисту не лише права приватної власності, а й права власності Українського народу, державної та комунальної власності.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо, що Конституцією України Український народ визнаний як суб'єкт права, але до цього часу ефективний правовий механізм реалізації права власності Українського народу відсутній. За наявності прогалин у законодавстві України та з огляду на те, що норми ЦК становлять лише частину правового механізму захисту публічної власності, її судовий захист має ґрунтуватися на засадах верховенства права, дотримання основоположних прав людини та застосування норм Конституції України як норм прямої дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Концептуальні аспекти правового забезпечення розвитку відносин публічної власності: брошура / за заг. ред. В. А. Устименка; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. 119 с.
2. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: «Консум», 2001. 656 с.
4. Фролов Ю. М. Економічні права та свобода людини і громадянина в Україні. Автореф... канд.юрид.наук.: 12.00.02. Одеса, 2005. 20 с.
5. Козловська Л. В. Матеріальне та процесуальне значення норм Конституції України в судовому захисті права власності Українського народу / Захист права власності Українського народу: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід України: матеріали І Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (22 вересня 2016 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 23–27.

6. Харьковская цивилистическая школа: право собственности: монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2012. 424 с.

7. Черепяхин Б. Б. Юридическая природа и обоснование права собственности от неуправомоченного отчуждателя / Труды по гражданскому праву. Москва: «Статут», 2001. С. 225–280.

Belianevych O. Problems of the protection of the right of ownership of the Ukrainian people

The article analyses special aspects of legal mechanics of the protection of the right of ownership of the Ukrainian people of objects defined in the Article 13 of the Constitution of Ukraine. The attention is drawn to the fact that the powers of the Ukrainian people, as an independent and at the same time special subject of the right of public ownership, must be established exceptionally by the Constitution and laws of Ukraine. Accordingly, legal mechanics of enforcement and protection of the right of ownership of the Ukrainian people as a collective subject, same as of subjects of other types of public ownership (state and communal), and the right of private ownership, the subjects of which are individualized, cannot be identic.

It is argued that the norms of the Civil Code constitute only a part of the legal mechanics of the protection of the right of public ownership. The Civil Code of Ukraine does not establish special norms regarding the enforcement of the right of ownership of the Ukrainian people and its protection, particularly any special limitation of actions. Accordingly, lacunas in part of the regulation of the relations of ownership of the Ukrainian people and other types of public ownership cannot be fully overridden with the help of the norms of Art. 8 of the Civil Code of Ukraine on the analogy of statute and the analogy of law. Judicial protection of public ownership shall be based on the foundations of rule of law, observance of fundamental human rights and application of norms of the Constitution of Ukraine as norms with direct effect.

The article analyses the problems of defining the moment of commencement of prescription in cases with participation of a prosecutor representing public interests, and the conclusion is made that the court has the right to find for the prosecutor after the expiration of the limitation of actions. It is argued that because the institute of the acquirer in good faith appeared and developed within the framework of private law, it cannot be unconditionally applied in relations regarding the acquisition of right of ownership of objects that are public ownership. In case of alienation of objects of public ownership of limited transferability or non-transferable, the presumption of an acquirer in bad faith shall be applied. Providing a civil legislative framework for a ten-year special limitation of actions under claims on enforcement of implications of an invalidated transaction infringing public order will contribute to the establishment of effective mechanics of the protection of the right of ownership of the Ukrainian people, the state and communal ownership. Limitation of actions shall not extend to claims of the owner, including the Ukrainian people, the state or a territorial community, or another person, on invalidation of a legal act of a state government body, a government body of the Autonomous Republic of Crimea or a local government body infringing its right of ownership or another right in rem.

Keywords: the Ukrainian people as a subject of the right of ownership, public ownership, limitation of actions, acquirer in good faith, transactions infringing public order.

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вінник О. М.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті досліджуються шляхи забезпечення ефективності корпоративного законодавства України з точки зору його адекватності громадянському суспільству та соціально спрямованій ринковій економіці.

Громадянське суспільство передбачає активну участь його членів у всіх сферах суспільного життя, включаючи підприємництво. Це, своєю чергою, вимагає наявності прозорого і зрозумілого для пересічних громадян правового регулювання, що надало б їм змогу свідомо, із знанням своїх прав та обов'язків брати участь в комерційних організаціях корпоративного типу.

Разом з тим в Україні досить складне і нестабільне правове регулювання корпоративних відносин, що забезпечується кількома кодексами та законами. В результаті корпоративне законодавство має